

CATÀLEG DEL PATRIMONI FESTIU DE CATALUNYA

VIA CRUCIS VIVENT DE SANT HILARI SACALM

Memòria documentada sobre la història, característiques actuals, elements i
implantació de la festa

1. Història de la festa

Durant el segle XVIII a Sant Hilari Sacalm ja es té constància de processons en les quals hi intervenien, a més dels passos o misteris, alguns personatges de la Passió com ara Maria Magdalena, Maria de Betània i Maria La Pecadora. Segons una consuetud del primer terç del segle XVIII a Sant Hilari eren moltes les processons i la del Dijous Sant era una de les processons més importants de l'any, juntament amb el Via Crucis dels divendres de quaresma que es celebrava a l'interior del temple.

Al segle XIX, a la processó del Dijous Sant es duia el tabernacle de Maria Santíssima Dolorosa, la comitiva l'encapçalaven dones portant ciri, i a continuació dos capellans cantaven un Miserere. Al final, un home vestit amb túnica negra portava el Sant Crist. A principis del segle XIX, varen començar a sorgir penitents que s'autoflagel·laven fins a sagnar, coneguts com els disciplinats. Aquests en varen formar part fins a finals del segle XIX, quan el rector va prohibir la seva presència.

A mitjans del segle XIX la processó estava formada per l'escolania, el clero amb creu alçada i els armats, seguien intercalats els misteris acompanyats pel cos de portants, els vituperis, fidels amb atxes (ciris grans) i grups corals. També hi era present el Sant Crist Gros, amb els portants uniformats amb vesta negra. La processó seguia amb el pas de la Dolorosa i el del Sepulcre. Acabaven la formació les autoritats, pendons i cordonistes de les societats benèfiques i mutualistes.

A finals del segle XIX el seguici es va fer més llarg ja que es varen introduir personatges del Via Crucis com el Cirineu o el mateix Jesús portant la creu de fusta. Aprofitant la llarga formació també es va optar per realitzar la processó llarga el diumenge de Rams.

Durant el primer terç del segle XX a la tradicional processó del Dijous Sant es representava l'Oració de l'Hort, hi apareixien els 12 apòstols i hi sortia també la figura del copiós. Els copiosos formaven una coral que cantava rera el pas de la Dolorosa, fent més viva la Passió. La processó acabava a l'església, tot i que ja es representava el calvari a una zona de la població coneguda avui dia amb el nom del carrer Tres Creus.

Però fou als anys 1941-42 quan el vicari, mossèn Francesc Carbó, proposa als joves d'aquella època de fer pel dijous sant les estacions del Via Crucis pels carrers del poble, perfilant ja gairebé definitivament l'actual representació del Via Crucis Vivent, que va passar a fer-se el Divendres Sant a partir de l'any 1969.

El nou vestuari i l'escenificació del Via Crucis Vivent, de la dècada dels seixanta i setanta, va rebre moltes influències de films de Hollywood d'aquella època com Quo Vadis (1951) i Ben Hur (1959). Els vestits dels armats de mitjans dels anys cinquanta varen ser calcats minuciosament a partir de fotos i cromos que una marca de xocolata va posar en circulació. Alguns personatges del Via Crucis, com el de Jesucrist, han estat tradicionalment vinculats a famílies concretes de la població durant diverses generacions.

Fins al 1986 el Via Crucis Vivent de Sant Hilari Sacalm havia treballat i funcionat sota l'organigrama de comissions. El 1987 es crea la l'Associació del Via Crucis Vivent de Sant Hilari Sacalm, que actualment està integrada per més de 270 socis, que també són els que formen part del Via Crucis Vivent fent diverses tasques o papers. El 2010 l'associació ha rebut la Creu de Sant Jordi de la Generalitat.

El Via Crucis Vivent va ser declarat Festa Tradicional d'Interès Nacional el 18 de maig de 1999, per la Generalitat de Catalunya.

Interrupcions i continuïtat de la festa: El Via Crucis Vivent sols s'ha suspès en dues ocasions per la pluja.

2. Característiques actuals, elements i implantació de la festa

El Via Crucis Vivent de Sant Hilari Sacalm es celebra cada any el vespre-nit del Divendres Sant. Es tracta d'una representació del drama de la passió i mort de Jesús, amb l'escenificació itinerant de passatges, que combina amb elements processionals com els armats o els misteris. Un acte multitudinari que aplega nombrosos visitants i en el que una gran part de la vila participa activament en l'organització.

Cada quadre escènic o creu rep el nom d'estació, i n'hi ha un total de catorze, a cadascuna s'hi representa un quadre plàstic amb diferent decorat. És representa el camí que va fer Jesús des del palau de Pilats fins al Calvari, un recorregut que es realitza pels carrers més antics de Sant Hilari i que segueix amb la comitiva encapçalada pels armats fins arribar al "Turó de la Font de la Vaga" on es representen totes les estacions del Calvari. El Via Crucis s'inicia a la plaça de l'Església, on es representa el judici de Jesús davant de Pilats, i acaba al turó de la Vaga, també anomenat Turó de la Crucifixió o Calvari. L'escena final al Calvari és el moment més àlgid de tot l'espectacle.

El Via Crucis comença a les 21h i dura aproximadament unes tres hores, finalitzant a les 12 h o quarts d'1 de la matinada. En els últims anys, des del 2008, a les 19h es treuen els Misteris de l'església i es deixen a punt per l'inici de la processó, avançant així la sortida del Via Crucis.

Des del 2006, el Dijous Sant, a quarts d'11 de la nit, es fa la representació del Sant Sopar a la Plaça Jacint Verdaguer. Els personatges de Jesús i dels apòstols són els mateixos que l'endemà participen en el Via Crucis Vivent.

Estacions del Via Crucis, hi participen unes 280 persones del municipi (entre figurants i personatges), i un bon grapat més de veïns col·laboren en l'organització com alguns voluntaris que s'ocupen de donar sucre, caramels i aigua als armats i als actors per resistir millor la vesprada.

El Via Crucis Vivent comença amb l'escena a l'hort de Getsemaní, on Jesús que està pregant és arrestat per soldats romans. És representa a l'Hort de Can Rovira. L'hort amb les oliveres es munta i desmunta cada any pel Via Crucis. I segueixen les catorze estacions de la passió:

1a estació: Judici de Jesús. Ponç Pilat, que malgrat adonar-se que l'acusat és innocent, dona l'ordre de crucificar-lo. Es representa a la plaça de l'Església, amb un gran decorat. En aquesta estació també s'aprofita la façana de l'església i l'escala per entrar al temple per ambientar-lo com si fos un palauet romà. S'hi fan jocs de contrallum i ombres que donen molta espectacularitat a l'escena.

2a estació: Jesús carrega la Creu, a la Plaça Verdaguer. En els primers anys Jesús carregava la creu a la mateixa plaça de l'Església. Anys després es va instal·lar una presó, amb lladres, a la plaça Jacint Verdaguer, on Jesús va a buscar i a carregar la creu. S'afegeixen al seguici els dos lladres que també seran penjats a la creu (al Calvari), aquests personatges van encadenats i amb una fusta que els enllaça, i vigilats per un soldat romà.

3a estació: Primera caiguda de Jesús, entre la Plaça de Cal Ros i el carrer Doctor Morales. Jesús cau per primera vegada. Empren el camí un altre cop i segueix el recorregut pel carrer Doctor Morales per dirigir-se cap a la següent estació al carrer de la Rectoria. Al ser un carrer molt llarg, tota la processó s'estén d'un extrem a un altre i es veu tota la formació, des dels armats, Jesús, altres personatges de la passió, els vituperis i tots els misteris amb els feligresos a la processó.

4a estació: Jesús troba la seva mare. Es localitza al peu de les escales de l'església i es completa la primera volta al poble. En aquest moment té lloc el primer quadre plàstic, on Jesús i la banda es paren en sec i per megafonia s'escolten unes paraules de la Verge Maria. Aquí mateix una de les corals de Sant Hilari fa una interpretació musical, cantant a capella composicions de tema sacre.

5a estació: La Verònica, que es localitza al carrer Sant Benet. Verònica s'acosta a Jesús i li eixuga la cara per tal de consolar-lo.

6a estació: Segona caiguda de Jesús, al carrer de Vic. Jesús cansat d'arrossegar la creu, cau per segona vegada.

7a estació: El Cirineu ajuda a portar la creu. Es fa al mateix carrer de Vic, a continuació de la segona caiguda de Jesús. Per segona vegada la coral fa una interpretació musical. En aquestes dues estacions, al fer-se en un dels carrers més estrets del recorregut, el públic està a tocar el quadre escènic.

8a estació: Les dones de Jerusalem. Té lloc a la plaça Doctor Robert, en aquesta escena Jesús s'acosta a una colla de dones que ploren i les consola, sense paraules només amb gestos. Aquesta escena s'emmarca a la façana de Can Rovira.

En aquesta estació, s'acaba la processó amb els misteris, que tornen a entrar a dins de l'església. El mossèn fa un breu parlament i un cop la coral ha acabat de cantar, s'apaguen els ciris i atxes. A partir d'aquest instant, la processó només està formada pels armats, Jesús i la resta de personatges.

9a estació: Tercera caiguda de Jesús al carrer Rocosa. Jesús cau per tercera vegada i un dels protagonistes que simulen estar sopant, agafa un got, l'omple d'aigua i li dona a Jesús perquè begui.

Després d'aquesta estació, les següents es representen en el Turó de la Font de la Vaga (Calvari). Els primers a arribar al Calvari són els dos lladres que ja estan penjats quan arriba la processó, i es mantenen així durant totes les escenes finals.

10a estació: Despullen Jesús i li donen vi barrejat amb fel. Els soldats li prenen el vestit, en fan diferents parts i es sortegen a sorts la túnica.

11a estació: Jesús és clavat a la creu, enmig de dos lladres. A prop de la creu de Jesús hi ha la seva mare, la germana de la seva mare, Maria Magdalena i Sant Joan. En aquesta escena hi intervé també Judes, penedit del mal i la traïció que ha fet, puja esperitat pels marges, fins arribar als peus de Jesús, llavors corre un tros enllà i es penja amb una corda.

12a estació: Jesús mort a la creu. El moment en que Jesús inclina el cap.

13a estació: Jesús és davallat de la creu i posat en braços de la seva mare. Uns moments després el baixen de la creu i el lliuren per formar el quadre plàstic de la Dolorosa, un del moments més emotius del Calvari.

14a estació: Jesús és posat en el sepulcre. Jesús és embolcallat amb una mortalla i carregat sobre una llitera que el portarà cap al suposat sepulcre. Durant el recorregut, els llums es van fonent i acaba el viacrucis amb els so de l'Al·leluia de Haendel de fons.

Durant totes les escenes del Calvari el so i la llum hi juguen un paper molt important donant força a la interpretació i als petits gestos i detalls, que des de la distància no es poden apreciar amb prou claredat, s'acompanyen de llums estroboscòpiques, soroll de trons i fum que magnifiquen aquest moment. Com a espectacle de llum i so són importants les escenes del Calvari (les cinc últimes estacions), i també l'escena de l'Hort i del Judici.

S'incorporen diferents bandes sonores de pel·lícules ben conegudes (una Odissea a l'espai, Octubre Roig 2001, etc.). En algunes escenes també es pot escoltar la veu dels personatges en off.

Es pot dir que l'organització del Via Crucis és totalment amateur: els únics professionals que hi participen són els de la il·luminació i sonorització dels espais. L'any vinent voldrien trobar alguna mena de suport professional, estan pensant en la direcció, perquè els doni un nou impuls qualitatiu a la representació. Calculen que hi participen membres del 80% de les famílies del poble. Abans els papers es transmetien dins de les famílies, però actualment ja no és automàtic, encara que hi ha qui mantén aquesta tradició, fins i tot entre els portadors dels misteris. Hi va haver un Jesús que va interpretar els seu paper fins als 61 anys.

Els personatges que apareixen al llarg de les diferents escenes són els armats, Jesús, Ponç Pilat, Barrabàs, Sant Joan, la Mare de Déu, la seva germana, Maria Magdalena, els dos lladres, Sant Pere, Judes, la resta d'apòstols, la Verònica, les samaritanes, els vituperis, el Cirineu, els grans sacerdots i el poble (un centenar de persones de totes les edats que actuen com a gent del poble de Jerusalem).

El detall en les ambientacions és molt acurat: n'hi ha de més senzilles, que es resolen amb la ubicació de diverses teles, il·luminacions i elements decoratius, i n'hi ha de més complicats com ara el Palau de Ponç Pilat que és un decorat semblant als dels teatres o l'Hort de les oliveres que es reconstrueix cada any a la plaça. Durant els quadres, tanquen la il·luminació del poble i les escenes s'il·luminen amb torxes. La participació de la brigada municipal en l'ambientació dels carrers és important: hi treballen durant tota la setmana prèvia a la representació retirant el mobiliari urbà que fa nosa, col·laborant en determinats muntatges i netejant molt curosament els carrers el mateix dia.

Quan s'ha finalitzat el Via Crucis, a la matinada, es fa un sopar on participen tots els actors i gent implicada en l'organització, també l'alcalde i regidors implicats. Als joves els regalen una entrada per anar a la discoteca del poble, que és on acaben la festa. Molts veïns organitzen les seves vacances per poder participar al Via Crucis, fins i tot vilatans que viuen fora i tornen expressament per a participar-hi activament o com a espectadors. Cal destacar que els membres de l'associació són molt joves i que tenen problemes per a trobar gent gran que participi en les escenes.

L'endemà els organitzadors i col·laboradors es troben per recollir totes les escenografies i al migdia ja ho tenen tot endreçat.

ELEMENTS DE LA FESTA

Els armats: són una de les figures més representatives i populars del Via Crucis Vivent de Sant Hilari, coneguts també com manaies. En són uns 70 aproximadament, desfilen en fila de tres dirigits pel capità al davant. Marquen el pas curt durant el Via Crucis Vivent i el pas ràpid un cop aquest ha finalitzat i retornen al poble "custodiant" els actors. Quan baixen del Calvari i arriben al poble, fan exhibicions "extres" de les seves evolucions que no fan durant el Via Crucis si no durant les trobades de manaies. També ho fan quan arriben a la plaça porxada que hi ha davant de Can Rovira on la gent els ovaciona.

La majoria del vestuari dels armats és original del 1956, però s'ha anat renovant i incorporant nous elements.

La estructura dels armats a la processó del 2010 va està formada per:

- Cavallistes i ajudants de cavallistes (4): tres oficials romans encapçalaven el Via Crucis Vivent al damunt dels seus cavalls.
- Lictors (2): Els lictors eren oficials públics que durant el període de la Roma clàssica s'encarregaven de custodiar i vetllar per l'ordre públic i escoltar a alts magistrats romans.
- Portador de lladres(1): Un soldat romà porta als dos lladres que s'han de crucificar juntament amb Jesús.
- Estendards i armats petits (6): Diferents estendards que informen de l'origen de la centúria romana.
- Indis (2): Arquers de la tropa.
- Banda (37): Diferents membres de la tropa romana que interpreten diferents ritmes per marcar el pas de la processó. Està encapçalada pel capità de la banda i composta d'un cos de trompetes, tambors i bombos.
- Portador de Jesús (1): Guardià romà que custodia Jesús.
- Armats (24): Tropa romana armada de llances i protegides per grans escuts. Està encapçalada pel capità dels armats i el Centurió de la formació, màxim responsable de la tropa. El so de les llances picant a terra és present durant tot el recorregut.

Fa uns anys, s'havia fet un grup d'armats infantil que va tenir molt èxit en el seu inici, amb la participació de dos-cents nens, però al final es va desfer, es creu que per la duresa dels assajos (amb fred al carrer) i el temps que requeria.

Darrerament al grup de manaies s'hi ha incorporat diversos immigrants.

Els misteris: Al final de la processó cada any hi van els passos (coneguts també com els misteris), imatgeria que recorda les diferents estacions del Via Crucis de la passió i mort de Jesús. Són un total de cinc passos de la imatgeria d'Olot d'una antiguitat d'entre 40 i 50 anys (els anteriors van ser destruïts durant la guerra civil), i d'un pes entre els 400 i 600 quilograms. L'ordre dels misteris a la processó és el següent: Misteri de l'Hort de Getsemaní, Misteri del Cirineu, Misteri de la Creu, Misteri de la Dolorosa i per últim el Misteri del Sant Sepulcre. Són portats sobre rodes, i acompanyant-los hi van, aproximadament, un centenar de fidels amb ciris.

Actualment a les 19h del Divendres Sant es treuen els passos de l'església i els deixen a punt a la plaça del Dr. Robert, on la gent del poble i forans els poden visitar amb comoditat. Aquests misteris faran el recorregut pels diferents carrers del poble conduïts cada un per quatre portadors, homes abillats amb vestes negres fins els peus.

Un cop finalitzada la part processional, a l'arribar a la plaça de l'església, són acomiadats amb uns cants i recollits de nou a dins del temple.

3. Fonts de consulta

Dossier informatiu 2004 del Via Crucis Vivent de Sant Hilari Sacalm // Memòria del Via Crucis Vivent de Sant Hilari Sacalm (2006) // DVD Via Crucis Vivent de Sant Hilari Sacalm (2006) // DVD Via Crucis Vivent de Sant Hilari (2000) // Informacions orals de membres de la junta de l'Associació del Via Crucis Vivent de Sant Hilari. // Informe de la visita (Teresa Clotet) de l'1 d'abril del 2010.

Barcelona, 28 de juliol de 2010